

УДК 34(075.8):340.134:347.441

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.18>

ЮРИДИЧНИЙ КЕЙС ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ-ПРАВНИКІВ ЧЕРЕЗ АНАЛІЗ ОБМАНУ ЯК ПІДСТАВИ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНУ

Мельник І.С.,

доцент кафедри юстиції

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID:0000-0002-7163-7063

e-mail: iryna-melnyk@knu.ua

Рабовська С.Я.,

доцент кафедри юстиції

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0001-6147-5251

e-mail: rabovskasvitlana@knu.ua

Мельник І.С., Рабовська С.Я. Юридичний кейс як інструмент формування професійних компетентностей у студентів-правників через аналіз обману як підстави недійсності правочину.

Модернізація освітнього процесу зумовлює перехід до інноваційних моделей навчання у вищих навчальних закладів. Не в останню чергу назване стосується викладання правничих дисциплін.

Перехід до системи компетентностей як результату і опанування студентами значного обсягу знань, і прикладного їх характеру, і отриманих у процесі навчання вмінь та навичок аналізувати ситуацію й ухвалювати виважене і вірне рішення потребує перебудови навчального процесу. А, отже, зміни форм і напрямків мислення самих викладачів, а також застосовуваних ними методів викладання.

З-поміж інших популярних наразі інтерактивних форм викладання велика увага приділяється методу аналізу ситуацій «кейс-стаді». Попри те, що витoki методу мають давнє підґрунтя, сьогодні звертаються до доробку двох основних шкіл: Гарвардської (американської, де на початку 20-х років ХХ ст. метод було практично започатковано) та Манчестерської (яка уособлює європейську модель).

Очевидно, що освітянам в Україні варто визначитися з базовою моделлю, але найкращим варіантом має бути не проста рецепція, але рецепція творча, яка передбачає як специфіку саме України, так і специфіку галузі знань.

Специфіка правничої сфери, зокрема, визначається відходом від позитивістського розуміння права та активною роллю Верховного Суду в сфері тлумачення норм права в площині нормозастосування. Тому, враховуючи всі вимоги і виклики, роль доктрини як допоміжна в прикладному аспекті, має виконувати аналогічну роль при підготовці правників при вивченні таких курсів, як адвокатська діяльність взагалі, або діяльність адвоката в цивільному процесі – зокрема. Тобто, курс не обмежуватиметься вивченням процесуального статусу адвоката і його функцій (прав, обов'язків, гарантій тощо), але, завдяки застосуванню методу «кейс-стаді», отримає практичне спрямування: аналіз спірної ситуації, пошук доктринальних позицій і правових позицій Верховного Суду, тлумачення й ухвалення правильного рішення.

В рамках заявленої логіки проаналізовано актуальні правові позиції Верховного Суду стосовно такої підстави оспорення і визнання недійсним правочину як обман.

Зроблено комплексний висновок: 1) стосовно сталості судової практики; 2) ефективності застосування методу «кейс-стаді» для правників; 3) використання методу у сукупності з іншими, нарівні, а не заміняючи їх; 4) необхідності подальшої розробки кейсів на основі реальних судових рішень.

Ключові слова: інтерактивні форми навчання, метод аналізу ситуацій, кейс-стаді, обман, підстави оспорення правочину, визнання правочину недійсним.

Melnik I.S., Rabovska S.Y. A legal case as a tool for developing professional competencies in law students through the analysis of fraud as a ground for invalidating a transaction.

The modernization of the educational process necessitates a shift toward innovative models of teaching in higher education institutions. Legal education is no exception to this trend.

The transition to a competency-based approach as the expected learning outcome – which includes not only acquiring a significant body of knowledge but also its practical application, and the development of analytical skills and sound decision-making – requires a fundamental restructuring of the educational process. This, in turn, demands a shift in the mindset of instructors as well as the teaching methods they employ.

Among the currently popular interactive teaching methods, the case study method receives considerable attention. While the roots of this method are historically deep, modern usage draws primarily from two foundational schools: the Harvard School (American model, where the method was practically established in the early 1920s) and the Manchester School (representing the European model).

Clearly, educators in Ukraine must determine which model to adopt as a foundation. However, the most effective option is not simple replication, but creative adaptation – taking into account both the national context and the specific nature of the legal discipline.

The legal field, in particular, is characterized by a shift away from a strictly positivist understanding of law and by the increasingly active role of the Supreme Court of Ukraine in interpreting legal norms in the context of their application. Therefore, doctrine – as a complementary source in the practical dimension – should play a similarly supportive role in legal education, especially in courses such as legal practice or the work of an attorney in civil proceedings. These courses should not be limited to studying the procedural status, functions, rights, obligations, and guarantees of attorneys but should, through the use of the case study method, emphasize the practical dimension: analyzing disputed legal situations, searching for doctrinal interpretations and the legal positions of the Supreme Court, interpreting the facts, and making well-grounded decisions.

In line with this approach, current legal positions of the Supreme Court regarding fraud as grounds for contesting and declaring a transaction invalid have been analyzed.

A set of conclusions is presented: 1) regarding the consistency of judicial practice; 2) the effectiveness of the case study method for training legal professionals; 3) the importance of using this method alongside – but not in place of – other teaching methods; 4) the necessity of further developing legal case materials based on real judicial decisions.

Key words: interactive teaching methods, case study method, fraud, grounds for contesting a transaction, invalidity of legal acts.

Постановка проблеми. Сучасна українська правнича освіта наразі має два фронти перетворень. По-перше, перехід до системи компетентностей як мірила засвоєння студентами знань з одночасним набуттям вмінь і навичок їх практичної реалізації. По-друге, що характерно суто для юридичної науки, відхід від позитивістської доктрини в усіх її проявах.

Перший виклик передбачає зміну методології викладання: привнесення до основної системи лекційних і семінарських занять та самостійної роботи інноваційних методик. Зокрема, використання сократівського методу діалогу, різних форм ігор, тренінгів, «мозкових штурмів», методу аналізу ситуацій «кейс-стаді» тощо.

Другий означає перехід від формального засвоєння тексту законів до їхнього тлумачення й аналізу положень передовсім з позицій справедливості і верховенства права. В зазначеній парадигмі провідну роль відіграє Верховний Суд, правові позиції якого імперативні для врахування як при нормозастосуванні, так і у процесі теоретичної підготовки правників. Доктрина відіграє значну, але допоміжну роль.

З урахуванням зазначеного, теоретичні дослідження, з-поміж іншого, базовані на аналізі судової практики, можна використовувати як навчальні кейси. Практичний досвід вказує на необхідність ретельного підбору допоміжних матеріалів для них, зокрема – у контексті їхньої тематики. Для досягнення мети заняття бажано обирати тему, судової практики у якій є сталою, що не буде дезорієнтувати студентів при обранні правильного рішення. У статті здійснено аналіз судової

практики щодо оспорюваності правочину, де питання підстав оспорення (обман і добросовісна помилка, їх сутність і відмінність) дозволяють як створити багатоваріативний навчальний матеріал, так і дадуть можливість студентам при виконанні завдання задіяти творче мислення.

Стан опрацювання проблематики. Автори статті зазначають виключно тих науковців, чий роботи ними були використані при написанні даної наукової розвідки: Лях Т., Пометун О., Рибачук-Ярова Т., Танасійчук Ю.

Автори при написанні статті переслідували подвійну мету. По-перше, огляд і аналіз судової практики щодо оспорюваності й визнання недійсним правочинів з підстав обману. По-друге, формування й викладення матеріалу у формі, придатній для використання у навчальному процесі з вивчення практичної діяльності адвоката у консультативній діяльності та у цивільному процесі – у форматі кейс-стаді.

Виклад основного матеріалу. Осучаснення навчального процесу передбачає запровадження інших технік і методик його проведення, які прийнято характеризувати як «інноваційні». Серед них – метод кейсів, «Case method», кейс-метод, кейс-стаді, case-study, метод конкретних ситуацій, метод ситуаційного аналізу» [1, с. 73].

Історія становлення методу у наукових дослідженнях охоплює різні хронологічні рамки: від другої половини XIX до 20 рр. XX ст. Але той факт, що у своїй роботі Христофор Колумб Ленгделл використав і розвив сократівський метод діалогу [1, с. 73], дозволило іншим дослідникам стверджувати, що «кейс-метод базується на ідейному фундаменті проблемного мислення», і бере він свій початок далеко не від початку XX ст., а «має своє коріння у стародавній техніці сократівського методу пізнання, аристотелівської логіки та розбору воєнних операцій в Спарті» [2, с. 116].

Якою б не була реальна історія методу, але фактом є та обставина, що його було застосовано у 1870 р. у Гарвардській юридичній школі. І саме завдяки п. Ленгделлу наразі успішно розвивається «техніка навчання, що використовує реальні економічні, соціальні та бізнес ситуації» [3, с. 146].

Наразі існує дві визнані школи: Гарвардська (американська, з якої метод став відомим на початку XX ст.) та Манчестерська (європейська). Перша націлена на «пошук єдиного правильного рішення в контексті кейсу», друга – «підкреслює багатоваріативність вирішення проблеми» [2, с. 116].

Енциклопедична література виокремлює декілька самостійних різновидів кейсів: кейси-випадки (дуже короткі за фабулою реалістичні ситуації), кейси-вправи (для формування окремих прийомів та навичок), кейси-приклад, кейси-рішення (обрання одного із запропонованих рішень), комплексні кейси (за умови недеталізованої фабули) [4, с. 821-822].

Очевидно, для формування навичок роботи адвоката у цивільному процесі можна використовувати запропоновані види кейсів як у чистому вигляді, так і комбінуючи їх – залежно від деталізації фабули і поставлених результатів.

При цьому важливо занотувати: 1) кейси завжди мають базуватись на реальних ситуаціях; 2) реальність ситуацій паном Ленгделлом забезпечувалась через роботу з судовими документами [3, с. 147] і стосувалась саме юриспруденції. Звісно, між англо-саксонською і романо-германською правовими школами існують відмінності, але суттєвого значення у даному разі набуває сам принцип. Тому автори вважають доцільним і виправданим використовувати для реалізації (більшої реальності) кейсів судову практику Верховного Суду.

Методика створення кейсів у загальному випадкові описана та передбачає: визначення теми, якій буде присвячено кейс, формування навчальних цілей і завдань кейсу, визначення проблематики ситуації, побудова моделі ситуації, пошук інформації під фабулу кейсу, створення опису ситуації / написання тексту кейсу, розробка методичної частини кейсу [5, с. 59].

Кінцевою метою навчання за допомогою кейс-стаді є формування спеціаліста, який має знання і навички – через можливість виявлення і вирішення проблеми, можливість її передбачення і недопущення, уміння ухвалити вчасне і правильне рішення тощо.

Проміжні висновки.

По-перше, класифікація кейсів не містить характеру імперативу, що дозволяє комбінувати фабулу і вимоги відповідно до поставленого завдання та/або теми заняття.

По-друге, такий спосіб донесення інформації до аудиторії передбачає зміну ролі викладача: від арбітра до «граючого тренера». Тобто, на роль суттєву, але горизонтально інтегровану.

По-третє, з власного досвіду авторів, метод кейсів, на додаток до всіх позитивних аспектів, має властивість як зацікавити аудиторію, так і надати студентам певності у власних силах, адже фактор наявності точних знань перестає бути визначальним.

Окрім того, заохочується акцентація на цікавих й концентрованих випадках. Так, Танасійчук Ю. наводить приклад: «Перед вивченням питання про властивості серцевого м'язу, розповідаю про лікаря, засновника наукової анатомії Везалія: «Одного року Везалій в присутності глядачів зробив розтин трупа людини, щоб з'ясувати причину смерті. Який же був жах всіх присутніх і самого Везалія, коли всі побачили слабо працююче серце! За це лікарю був винесений вирок до страти» [2, с. 118].

У площині юриспруденції в аналогічному аспекті можна звернутися до одного з романів Д. Грішема, де описувався суд над афроамериканцем за вбивство білих, які згвалтували й знущалися над його малолітньою донькою. Журі не було схильним до підсудного, але адвокат застосував один із прийомів: описав, як над маленьким янголятком знущалися покидьки, що викликало обурення його членів, які за пропозицією захисника сприймали інформацію із заплющеними очима. Лише наприкінці їм було запропоновано уявити, що маленька дівчинка могла бути білошкірою...

По-четверте, робота над кейсами передбачає самостійну методологію обґрунтування оцінювання (поточного і семестрового контролю), оскільки в основу методу кейсів покладено не формальне відтворення вивченого матеріалу. До цього варто зауважити, що формування кейсів має враховувати значну, за нормативами, кількість студентів у групі, оскільки його ефективність збільшується при роботі з малими групами.

Другою складовою формування навчальних кейсів є сутнісне їх наповнення. Забезпечуючи реалістичність кейсів, автори використовують у практиці судову практику Верховного Суду, добираючи до аналізу ту, яка відповідає критерію сталості.

При цьому враховується здобуток загальної теорії права у питанні співвідношення законодавства і нормозастосування: норма закону «має йти (якщо хоче зберегти значення норми) у ногу з часом і суспільними відносинами, які постійно змінюються під впливом різноманітних факторів» [6, с. 364].

До цього варто також додати, що:

- рішення вищих судів на теоретичному рівні визнаються допоміжними джерелами права [7, с. 162];

- «один з основних висновків юридичних герменевтиків полягає у тому, що право не слід зводити до науки, воно більше тяжіє до людської мудрості і мистецтва, ніж до науки» [6, с. 384].

Нормативне регулювання допоміжних матеріалів до кейсів в контексті обраної тематики [8]. Статтею 203 ЦК України визначено загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину. Статтею 215 ЦК України встановлено підстави недійсності правочину (форма, порок волі, зміст та наслідки). Статтями 229, 230 ЦК України встановлено правові наслідки недійсності правочину, який вчинено відповідно під впливом помилки і обману.

Верховний Суд роз'яснив, що «тлумачення статей 215, 216 ЦК України свідчить, що для визнання судом оспорюваного правочину недійсним необхідним є:

пред'явлення позову однією із сторін правочину або іншою заінтересованою особою;

наявність підстав для оспорування правочину;

встановлення, чи порушується (не визнається або оспорується) суб'єктивне цивільне право або інтерес особи, яка звернулася до суду» [9].

«Як наявність підстав для визнання оспорюваного правочину недійсним, так і порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу особи, яка звернулася до суду, має встановлюватися саме на момент вчинення оспорюваного правочину. Тобто підстави для оспорування правочину і порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу особи мають існувати на момент вчинення правочину.

Тлумачення статті 230 ЦК України свідчить, що під обманом розуміється умисне введення в оману сторони правочину його контрагентом щодо обставин, які мають істотне значення. Тобто при обмані завжди наявний умисел з боку другої сторони правочину». [9]

Правові висновки Верховного Суду щодо сутнісних характеристик правової категорії «обман» та розмежування «обману» і «помилки».

Верховний Суд роз'яснив, що «при обмані завжди наявний умисел з боку другої сторони правочину, яка, напевно знаючи про наявність чи відсутність тих чи інших обставин і про те, що друга сторона, якби вона володіла цією інформацією, не вступила б у правовідносини, не вигідні для неї, спрямовує свої дії для досягнення цілі – вчинити правочин». [10]

«Встановлення у недобросовісної сторони умислу ввести в оману другу сторону, щоб спонукати її до укладення правочину, є обов'язковою умовою кваліфікації недійсності правочину за статтею 230 ЦК України (див. постанову Верховного Суду від 19 жовтня 2022 року у справі № 522/21730/19 (провадження № 61-37св22)» [11].

Отже, стороні, яка діяла під впливом обману, необхідно довести: по-перше, обставини, які не відповідають дійсності, але які є істотними для вчинення нею правочину; по-друге, що їх наявність не відповідає її волі перебувати у відносинах, породжених правочином; по-третє, що невідповідність обставин дійсності викликана умисними діями другої сторони правочину.

«У постанові Верховного Суду України від 29 квітня 2014 року у справі № 3-11гс14 зроблено висновок, що «обман має місце, якщо сторона заперечує наявність обставин, які можуть перешкоджати вчиненню правочину, або якщо вона замовчує їх існування. Виходячи із змісту зазначеної норми, правочин визнається вчиненим внаслідок обману у разі навмисного введення іншої сторони в оману щодо обставин, які впливають на вчинення правочину. Наявність умислу в діях відповідача, істотність значення обставин, щодо яких особу введено в оману, і сам факт обману повинна довести особа, яка діяла під впливом обману. Обман щодо мотивів правочину не має істотного значення. Суб'єктом введення в оману є сторона правочину як безпосередньо, так і через інших осіб за домовленістю».

Аналогічна правова позиція викладена, зокрема, в постановах Верховного Суду від 28 квітня 2020 року в справі № 263/16688/17 (провадження № 61-16584св19) і від 02 жовтня 2019 року в справі № 140/2589/15-ц (провадження № 61-16847св18)». [12]

Проміжні висновки.

По-перше, судова практика оспоруваності правочину з підстав вчинення його під впливом обману є уніфікованою і сталою. Названа обставина спростить звернення студентів до практики в цілому, оскільки не наражатиме на обставину відступу від правових позицій. Тобто, в результаті розв'язання кейсу студенти отримають актуальну інформацію.

По-друге. Обрана для вивчення у форматі кейсу тема дозволяє як доповнити її за рахунок інших обставин, так і започаткувати цикл занять. Зокрема, за рахунок:

- тягар доказування: «обман, що стосується обставин, які мають істотне значення, має доводитися позивачем як стороною, яка діяла під впливом обману»; [10]

- предмет доказування: «стороні, яка діяла під впливом обману, необхідно довести: по-перше, обставини, які не відповідають дійсності, але які є істотними для вчиненого нею правочину; по-друге, що їх наявність не відповідає її волі перебувати у відносинах, породжених правочином; по-третє, що невідповідність обставин дійсності викликана умисними діями другої сторони правочину»; [10]

- питання обрання ефективного способу захисту: «Визначаючи вид вимоги, особа може наразитися на проблему, коли одні й ті ж самі протиправні дії породжують виникнення різних цивільно-правових вимог до одного й того ж суб'єкта. Задоволення хоча б однієї з них позбавляє можливості пред'явлення іншої. Отже, з'являється декілька шляхів досягнення кінцевої мети – відновлення порушеного права або захисту інтересу. Аналіз наведеного дає підстави для висновку, що законодавчі обмеження матеріально-правових способів захисту цивільного права чи інтересу підлягають застосуванню з дотриманням положень статей 55, 124 Конституції України та статті 13 Конвенції, відповідно до яких кожна особа має право на ефективний засіб правового захисту, не заборонений законом. Подібні висновки викладені у постанові Великої Палати Верховного Суду від 08 червня 2021 року у справі № 662/397/15-ц (провадження № 14-20цс21)»; [13]

положення про тлумачення правочину: «Відповідно до частини першої статті 637 ЦК України тлумачення умов договору здійснюється відповідно до статті 213 ЦК України. У частинах третій та четвертій статті 213 ЦК України визначаються загальні способи, що застосовуватимуться при тлумаченні, які втілюються в трьох рівнях тлумачення. Перший рівень тлумачення здійснюється за допомогою однакових для всього змісту правочину значень слів і понять, а також загальноприйнятих у відповідній сфері відносин значення термінів. Другим рівнем тлумачення (у разі, якщо за першого підходу не вдалося витлумачити зміст правочину) є порівняння різних частин правочину як між собою, так і зі змістом правочину в цілому, а також з намірами сторін, які вони виражали при вчиненні правочину, а також з чого вони виходили при його виконанні. Третім рівнем тлумачення (при безрезультативності перших двох) є врахування: (а) мети правочину, (б) змісту попередніх переговорів, (в) усталеної практики відносин між сторонами (якщо сторони

перебували раніш в правовідносинах між собою), (г) звичаїв ділового обороту; (г) подальшої поведінки сторін; (д) тексту типового договору; (е) інших обставин, що мають істотне значення. Таким чином, тлумаченню підлягає зміст правочину або його частина за правилами, встановленими статтею 213 ЦК України. З урахуванням принципів цивільного права, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконаності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконаності». [14]

- критерії доказування: «Європейський суд з прав людини у справі *«Бочаров проти України»* (остаточне рішення від 17 червня 2011 року) вказував на необхідність при оцінці доказів керуватися критерієм доведення *«поза розумним сумнівом»*. Таке доведення може впливати зі співіснування достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою висновків або подібних неспростованих презумпцій щодо фактів». [15]

По-третє, доповнення не конкретизованої фактичними обставинами фабули справи вимогою деталізувати процес за рахунок реконструкції позиції сторони дає можливість студентам задіяти творчі здібності.

Висновки. Застосування методу кейсів безумовно має позитивне значення, оскільки сприяє формуванню у студентів тих компетентностей, що їх передбачають галузеві стандарти вищої освіти. Названий метод сприяє засвоєнню матеріалу та формуванню у студентів необхідних адаптативних навичок і умінь.

Разом із тим, запровадження такої форми викладання передбачає докорінну перебудову викладання навчального матеріалу, методологія якого хоч і описана у науковій літературі, але, здебільшого, носить прикладний (ad hoc) характер. З одного боку, названа обставина дозволяє експериментувати, але з іншого – виникають проблеми зворотного зв'язку і об'єктивної оцінки отриманих знань, компетентностей і практичних навичок.

Відкритим є також питання деталізації фабули кейсу, оскільки, з одного боку, незначна деталізація дає простір для творчості, але з іншого – не привнесе набуття навичок адвоката як фахівця у галузі права (у широкому розумінні) при роботі з цивільними справами, замінивши її виключно штучними конструкціями, що є протилежним самій суті кейс-методу. І у цьому автори вбачають напрямок майбутніх досліджень.

Автори вважають тему оспорування правочинів з підстав їх укладення за допомогою обману прийнятною для підготовки кейсів для навчальних курсів «Адвокат у цивільному процесі», «Консультативна робота адвоката».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рибачук-Ярова Т.В. Історія виникнення кейс-методу та його сутність. С. 73-78. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3e47369a-4540-43ba-b905-9d62886ef569/content> (дата звернення 15.07.2025 р.).
2. Танасійчук Ю Використання кейс-методу під час викладання дисципліни «Вікова фізіологія та шкільна гігієна». Scientific journal «PHYSICAL CULTURE AND SPORT: SCIENTIFIC PERSPECTIVE». С. 115–121. URL: [file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/_PCS-2024-N1\(1\)+\(8\)+115-121-1.pdf](file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/_PCS-2024-N1(1)+(8)+115-121-1.pdf) (дата звернення 07.07.2025 р.).
3. Рибачук-Ярова, Т.В. Кейс- метод: історія розробки і використання методу в освіті. Implementation of Case Study Teaching in Economics and Management Education = Впровадження в навчальний процес кейс-методів для студентів економічного та управлінського напрямів підготовки : collective monograph / T.L. Mostenska, T. Rybachuk-Yrova, I. Fedulova [et al.]; Swiss National Science Foundation, Swiss Agency for Development and Cooperation, National University of Food Technologies, University of St. Gallen. K.: NUFT, 2015. С. 146–153.
4. Пометун О.І. Ситуаційний метод навчання. Енциклопедія освіти. К: Юрінком Інтер, 2008. С. 821-822.
5. Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки: методичний посібник для спеціалістів, які працюють з бездоглядними та безпритульними дітьми та підлітками / За ред. Т.В. Журавель; Авт. кол.: Т.В. Журавель, Т.Л. Лях, О.М. Нікітіна. К., 2010. 168 с.

6. Козюбра М.І. Практична філософія права: Монографія. К.: «ДУХ І ЛІТЕРА», 2024. 496 с.
7. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
8. Цивільний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40–44, ст. 356). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 09.06.2025 р.).
9. Постанова Верховного Суду від 19 жовтня 2022 р. у справі № 522/21730/19, провадження № 61-37св22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106940200> (дата звернення 19.06.2025 р.).
10. Постанова Верховного Суду від 26 липня 2022 р. у справі № 760/21633/15, провадження № 61-4464св21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105482038> (дата звернення 19.06.2025 р.).
11. Постанова Верховного Суду від 04 грудня 2024 р. у справі № 761/6243/19, провадження № 61-1736св24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123567825> (дата звернення 21.06.2025 р.).
12. Постанова Верховного Суду від 06 серпня 2020 р. у справі № 171/2190/17, провадження № 61-5111св19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90847610> (дата звернення 17.07.2025 р.).
13. Постанова Верховного Суду від 15 вересня 2021 р. у справі № 609/341/19, провадження № 61-8757св20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100000115> (дата звернення 03.07.2025 р.).
14. Постанова Верховного Суду від 10 березня 2021 р. у справі № 607/11746/17, провадження № 61-18730св20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95532879> (дата звернення 21.07.2025 р.).
15. Постанова Верховного Суду від 20 травня 2021 р. у справі № 127/18908/19, провадження № 61-13716св20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97076730> (дата звернення 21.07.2025 р.).